

Ohijenko I. Serving Ukrainian service fully and fully until the last days of their important life without completing their associate activities in the country, in the past, and in good practice, it is important to develop Proof of this e bibliography of science, publicist and artistic scholar, as a warehouse, a thousand of them alone.

Veliké zakoplenneniya wiklike diyalist I. Ohijenko as the Metropolitan and History of the Ukrainian Church.

No previous information on all aspects of Ukrainian-recognized I. Ohijenko's studios has been completed.

Promising strains of the furthest reach may be but the blessing of the soul of I. Ohijenko, its role in the national vidrodzhennya.

Key words: Ukrainian language, Ukrainian studies, church, culture, religion, education, theological literature, science.

Отримано: 16.09.2019 р.

УДК 37.06.41:373(477)«20»]:37(477)Огієнко

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.155-160

Наталія Гудима

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОВЛЕННЕВА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СВІТЛІ ІДЕЙ ІВАНА ОГІЄНКА ТА В УМОВАХ НУШ

У статті характеризовано професійне мовлення сучасного вчителя початкової школи в контексті реалізації Концепції Нової української школи (НУШ) та на основі аналізу практичної педагогічної діяльності, теоретичної спадщини Івана Огієнка; окреслено основні комунікативні вміння й навички, якими має володіти сучасний педагог.

Ключові слова: мовлення, мовленнєва майстерність, учитель, учитель початкової школи, Іван Огієнко, Концепція НУШ, мовно-літературна освітня галузь.

Складовою педагогічної майстерності вчителя початкової школи є його мовлення. Це інструмент, за допомогою якого можна розв'язати низку педагогічних завдань в умовах модернізації освіти; зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення – привабливим; створити ширшу атмосферу спілкування у класі в умовах партнерства, встановити контакт з учнями, досягти взаєморозуміння з ними; сформувати в учнів відчуття емоційної захищеності, вселити в них віру у себе в сучасному освітньому середовищі.

Аналіз досліджень і публікацій, показав, що проблема культури мовлення вчителів знайшла відображення у дослідженнях відомих науковців (Н. Бабич, О. Біляєв, С. Богдан, Л. Варзацька, І. Вихованець, О. Голік, Ю. Барабаш, Б. Голловін, А. Капська, Л. Мацько, В. Мельничайко, Р. Непийвода, Л. Паламар, Г. Сагач, І. Огієнко). Також цю проблему досліджували такі відомі мовознавці, як Б. Антоненко-Давидович, Р. Будагов, С. Єрмоленко, В. Коломієць, П. Одарченко, В. Пасинок, М. Пилинський, О. Пономарів, О. Синявський, І. Чердніченко.

Відомий дослідник у галузі риторики Поль Сопер зазначив, що мовлення «...щось більше, ніж механічно вимовлений ряд звуків, який виражає миттєві спостереження і настрої, що переповнюють у цю мить того, хто говорить. Мовлення – це людина в цілому» [4].

Мовлення вчителя – це мовлення, пристосоване для розв'язання специфічних завдань, що виникають у педагогічній діяльності, спілкуванні. Виокремимо

професійні особливості мовленнєвої діяльності педагога: ця діяльність спеціально організується вчителем, він керує нею залежно від умов педагогічного спілкування; кінцевим результатом її є досягнення гуманістично спрямованої мети, пов'язаної з вихованням учнів; добір мовних і мовленнєвих засобів здійснюється залежно від потреб, завдань взаємодії вчителя з учнями; їх ефективність прогнозується; мовленнєва діяльність педагога в реальній ситуації спілкування будується на відтворенні (рефлексії) стану, поведінки, реакції учнів, вона регулюється змістом зворотної інформації, яку отримує вчитель; мовлення вчителя є предметом його педагогічного аналізу й самоаналізу, постійного самовдосконалення.

Відомо, що мовлення вчителя буває у двох різновидах – у монолозі (монологічне мовлення) і в діалозі (діалогічне мовлення). Форми цього мовлення різноманітні. Найпоширенішими формами монологічного мовлення вчителя є розповідь, шкільна лекція, коментар, пояснення (правил, законів, термінів тощо), розгорнуті оціночні судження (мотивація оцінки знань, поведінки, позаурочної діяльності школярів). Діалогічне мовлення вчителя широко представлене в різного роду бесідах з учнями, які будуються у формі запитань і відповідей. Майбутнім учителям треба усвідомити, що їхнє усне мовлення копіюють діти. А щоб воно було варте цього, потрібно не тільки знати основні вимоги техніки і культури усного мовлення, а й відповідно до цих вимог сформувані навички правильного, точного, логічного, чистого, дохідливого викладу думок.

Мета статті – в контексті реалізації Концепції Нової української школи (НУШ) та на основі аналізу практичної педагогічної діяльності, теоретичної спадщини Івана Огієнка схарактеризувати професійне мовлення сучасного вчителя початкової школи; окреслити основні комунікативні вміння й навички, якими має володіти сучасний педагог.

За Концепцією НУШ, результати навчання мовно-літературної освітньої галузі передбачають формування таких умінь і навичок у учня/учениці, завдяки яким він/вона:

- використовує українську мову як державну для духовного, культурного й національного самовияву;
- обирає й застосовує доцільні комунікативні стратегії для досягнення життєвих цілей;
- сприймає, розуміє, систематизує, перетворює та використовує інформацію з різних джерел;
- висловлює думки, почуття та погляди в різних комунікативних ситуаціях, дотримуючись норм української мови;
- аналізує, інтерпретує, критично оцінює тексти різних видів, генерує і впорядковує інформацію для створення текстів різного призначення;
- сприймає літературний твір як засіб збагачення особистого емоційно-чуттєвого досвіду, як вияв національної ідентичності та міжкультурної комунікації, отримує задоволення від процесу читання;
- застосовує різні стратегії для вдосконалення майстерності щодо володіння державною і рідною мовами [2, с.25].

Яким має бути мовлення вчителя Нової української школи, щоб він міг досягти максимального результату у своїй професійній діяльності?

Іван Огієнко велику увагу приділяв майстерності мовлення. «Кожен інтелігент, що публічно промовляє: зо сцени, в церкві, в суді, в школі, на зборах, на відчитих і т. ін., зобов'язаний промовляти тільки соборною літературною мовою й вимовою» [3, с.19]. Кожен інтелігент, на його думку, повинен також «ви-

ховувати» в своїй родині не тільки соборну літературну мову, але й добру літературну вимову, оскільки добра літературна вимова – ознака інтелігентності людини, вона «зцієментовує народ у свідому націю і надає йому почуття одності, де б він не жив і до якої держави не належав би» [3, с.19-20].

Учений уважав, що кожний учитель – якого б фаху не був він – «мусить досконало знати свою соборну літературну мову і вимову та соборний правопис» [3, с.20]. Не тільки в школі, але й поза нею він повинен говорити «взірцевою рідною літературною мовою й вимовою, щоб власним прикладом впливати на учнів і на оточення» [3, с.37]. І. Огієнко стверджує, що всі учителі інших предметів (не тільки рідної мови), мусять завжди звертати пильну увагу, щоб і на їхніх годинах панувала чиста літературна мова. Бо мало зробить сам учитель рідної мови, якщо його не підтримують і вчителі інших предметів.

Отже, вчений надзвичайно великого значення надавав слову вчителя, культурі його мовлення. Під культурою мовлення розуміємо широке і велике за обсягом поняття, але передусім це – грамотність побудови фраз, простота і зрозумілість викладу, виразність, яка досягається вмінням дібрати потрібні слова та синтаксичні конструкції та активним використанням основних компонентів виразності усного мовлення – тону, динаміки звучання голосу, темпу, пауз, наголосів, інтонації, дикції, правильна вимова слів, правильне використання спеціальної термінології, не багатослів'я.

У Концепції «Нова українська школа» проблемі мовленнєвої майстерності педагога приділено багато уваги. За досконалого володіння мовою і мовленням педагог спроможний передавати все багатство думок і почуттів, продукувати власні та загальнолюдські ціннісно-світоглядні орієнтири, своє світосприйняття і світовідчуття, зреалізувати інформативний, експресивний, міжособистісний, прескриптивний, інтерактивний аспекти навчання. Засобами мистецтва слова педагог стає в освітньому процесі неперевершеним читцем художніх творів, вправним оповідачем, натхненним оратором, ініціатором і учасником взаємодії, організатором обміну навчальною інформацією, фасилітатором самостійної пізнавальної діяльності тощо. Педагогічне майстерне мовлення сучасного педагога, його досконалий вербальний і невербальний імідж допомагає створити живий процес свідомого творчого опанування учнями знань, активізувати їхню пізнавально-мисленнєву активність [2].

Сучасний педагог позиціонує себе в соціумі як довершена мовна особистість, оскільки володіє неповторним даром відчувати красу і мелодійність української мови, її самобутність, величність та невичерпне багатство. Саме слово слугує дієвим інструментом педагогічного впливу педагога на всіх суб'єктів професійно-педагогічної взаємодії, є одним із засобів продуктивно-перетворювальної творчої діяльності, джерелом культурного збагачення.

Мовленнєва майстерність педагога є одним із вирішальних чинників у налагодженні професійної взаємодії із цифровим поколінням учнів – поколінням Z («generation Z», «цифрові люди») і поколінням «Альфа», для яких віртуальний світ стоїть на першому місці, які виростили в онлайн-середовищі, зосереджені на короткострокових цілях, залежні від Інтернету, мають фрагментарне образне мислення, орієнтовані на використання інформації, гіперактивні [1].

Розвиток мовленнєвої майстерності педагога Нової української школи, удосконалення його вербального і невербального іміджу в умовах альтернативної культури, що характеризується загальним падінням рівня читацької культури, заміною лінійного мислення нелінійним, фрагментарним, калейдоскопічним з пріоритетом аудіовізуальних засобів отримання інформації, глибоким зануренням у кіберпростір, втратою бажання пізнавати нове.

Педагогічна ефективність мовлення вчителя початкової школи багато в чому залежить від рівня володіння мовою, вміння здійснювати правильний вибір мовних засобів. Педагогічна ефективність комунікативної поведінки вчителя передусім залежить від того, який стиль спілкування з учнями взагалі притаманний учителеві, які в нього установки на взаємодію з учнями, якою мірою він відчуває психологічні особливості ситуації мовлення. Так, можна помітити різницю в комунікативній поведінці між учителем-автократом і учителем-гуманістом, учителем, який байдуже ставиться до учнів і який зорієнтований на співробітництво з ними.

У вчителів, стиль спілкування яких з учнями будується на основі дружнього ставлення до них, комунікативна поведінка завжди спрямована на встановлення особистісного і пізнавального контакту, запобігання негативним реакціям або зняття їх, створення ситуації «ми» – ситуації спільних роздумів і переживань. Мовлення вчителя має особистісне забарвлення, воно інтонаційно виразне, шире і безпосереднє.

Комунікативна поведінка вчителів, орієнтованих на авторитарні засоби спілкування, як правило, створює в учнів психологічні і естетичні бар'єри у стосунках з педагогами. Мовлення таких учителів здебільшого невиразне, сухе, з інтонаціями байдужості або залякування.

Отже, рівень майстерності мовленнєвої діяльності вчителя визначається рівнем культури його мовлення і спрямуванням його комунікативної поведінки.

Виокремимо умови, за яких мовлення вчителя може бути інструментом продуктивного розв'язання педагогічних завдань сьогодення:

Професійне мовлення вчителя повинно відповідати вимогам культури мови (рівня його інтелігентності, освіченості, загальної культури).

Майбутній учитель не тільки не формує в учнів установку на оволодіння нормами сучасної літературної мови, а й спонукає їх до засвоєння неправильних мовних зразків; в учнів формується картина світу, неадекватна сучасним науковим уявленням, не виховується культура наукового мислення; не стимулюється пізнавальна активність учнів, створюються психологічні бар'єри у спілкуванні з ними через використання стандартних мовних моделей, що заважають встановленню контакту, веденню діалогу зі школярами. Варто було б скласти майбутнім учителям умовну ідеальну модель мовлення вчителя й орієнтуватися на неї в процесі професійного навчання, а пізніше – становлення як учителя під час самостійної педагогічної діяльності. Ця модель може містити такі показники, як правильність, чистота, багатство, точність, виразність мови. Культура мовлення вчителя є не лише показником його професійних якостей, а й чинником, що впливає на його визнання в педагогічному світі. Учителі, які не володіють мовленням на належному рівні, не можуть бути задоволеними собою, що негативно позначається на їхній поведінці, професійній діяльності, навіть приватному житті.

Професійне мовлення вчителя має бути своєрідною «словесною дією» (термін К.С. Станіславського), метою якої є здійснення інтелектуального, емоційно-вольового, морального впливу на учнів. Мовлення вчителя повинно бути в одних ситуаціях засобом збудження активності учнів (наприклад, пізнавальної активності на уроці), в інших – засобом гальмування їхніх психічних реакцій (наприклад, зняття негативних емоцій). Слово справжнього вчителя переконує, навіює, викликає в учнів відповідні почуття, формує їхнє ставлення до того, про що він говорить.

Тому важливо орієнтувати себе у спілкуванні з учнями на цілеспрямований добір мовних і мовленнєвих засобів, на чітке визначення того, яке педагогічне завдання і надзавдання буде розв'язуватися цими засобами. Позитивний результат дає використання таких елементів самотренінгу. Перед спілкуван-

ням з учнями поставте перед собою запитання і дайте на них відповіді: з якою метою я буду говорити (для чого?), для кого я буду говорити (як учні сприйматимуть мої слова, чи зрозуміють мене?), що мене спонукає говорити про це, які мовні і мовленнєві засоби допоможуть мені досягти мети, яким я хочу бачити результат свого мовлення (на рівні змісту – засвоєння інформації і на рівні сприйняття смислу – формування почуттів, ставлення).

Спрямованість мовлення, зверненість до учнів. Головна мета спрямованості мовлення – викликати учнів на діалог з учителем, залучити їх до співпраці, створити атмосферу співроздумів і співпереживання. Не менш важливим є також завдання зорієнтувати учнів на внутрішній діалог із самим собою.

Слова вчителя повинні завжди мати точну адресу – їхній добір здійснюється з розрахунку, що вони будуть сприйматися конкретними учнями. Педагог-майстер завжди буде своє мовлення, передбачаючи можливу реакцію учнів на свої слова, навіть на тон, голос, яким вони будуть сказані. Таке передбачення допоможе педагогові раціональніше організувати своє мовлення, скоригувати його під час спілкування.

Спрямованість мовлення вчителя залежить також і від його вміння будувати свій монолог як діалог з учнями, як пряме звертання до їхнього розуму, почуттів, переживань. У його розповіді будуть і прямі спонукання до спільної роботи («давайте поміркуємо, пофантазуємо, ставемо на точку зору цього дослідника...»), «гадаю, вас теж схвилювала ця історія, у вас виникли питання...»); і висловлювання власних оцінок, вражень, роздумів («я не можу не поділитися з вами своїми враженнями, міркуваннями...»), «мені важко погодитися з такими висновками...», «ця книжка переконала мене в тому, що...»).

І. Огієнко вважав, що тільки компетентний учитель, який упродовж всього життя самовдосконалюється, може належним чином забезпечити інтелектуальний і духовний розвиток підростаючого покоління. Учитель посідає центральне місце в педагогічному процесі, виробивши до себе позитивне ставлення вихованця, і впливає на свідомість, підсвідомість і почуття дитини, яка відчуває моральний потяг до вчителя, бо від його слова отримує живлення для своєї думки [3].

Отже, під час становлення і формування мовленнєвої майстерності вчитель початкової школи має володіти знаннями про правила і норми спілкування в різних сферах мовленнєвої діяльності вчителя початкової школи; технічними (голос, дихання, дикція) та логіко-емоційними параметрами мовлення педагога (інтонація, паузи, логічні наголоси, темп, мелодика мовлення); мовленнєвими вміннями підготовки, редагування, запам'ятовування і виголошення промов із метою інформувати, переконати, закликати до дій та надихнути; комунікативними якостями мовлення майбутнього вчителя початкової школи (правильність, виразність, багатство, ясність, точність, стислість, доцільність, художня образність, переконливість) та полімодальним мовленням. Учитель має здійснювати ефективну педагогічну взаємодію з різними типами аудиторій (мала, середня, велика; добре підготовлена і недостатньо підготовлена; дитяча, молодіжна, доросла; налаштована позитивно, байдуже, негативно), співрозмовників («всезнайко», «базіка», «незацікавлений», «чомучка», «боягуз» та ін.), учнями молодшого шкільного віку (1-2 класи, 3-4 класи), колегами, батьками та здатний удосконалювати свої мовленнєві уміння впродовж усього життя.

Список використаних джерел:

1. Коростіль Л.А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua>.

2. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Н.М. Бібік. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Проф. д-р Іван Огієнко. Наука про рідномовні обов'язки. Жовква, 1836.
4. Сопер П.Л. Основи мистецтва мови. Ростов н / Д : Фенікс, 1995.

The article characterizes modern primary school teacher's professional speech in the context of implementation of the Concept of the New Ukrainian School (NUS) and on the basis of the analysis of Ivan Ohiienko's practical pedagogical activity and theoretical heritage. The main communicative skills and habits of a modern educator are described.

It is known that primary school teacher's speech is the component of his pedagogical mastery. It is a tool to solve a number of pedagogical tasks in the context of education modernization; to make the topic of the lesson interesting and the process of learning attractive; to create comfortable atmosphere of communication in the classroom on the basis of partnership, to establish contact with pupils and get mutual understanding; to form pupils' emotional security and belief in themselves in the modern educational environment.

Ivan Ohiienko paid special attention to the teacher's word and his speech culture. Speech culture is defined as the literacy of phrases construction, simplicity and clearness of speech, its expressiveness, which is achieved by the ability to choose required words and syntactic constructions and the active use of the main means of oral speech expressiveness – tone, dynamics of phonation, tempo, pauses, stresses, intonation, diction, correct pronunciation, proper use of special terminology.

The Concept of the New Ukrainian school pays much attention to the problem of the teacher's speech mastery. With a perfect command of the language and speech, the teacher is able to convey all thoughts and feelings, produce his own and universal values and ideological orientations, his outlook, to realize informative, expressive, interpersonal, prescriptive and interactive learning aspects.

Using means of word art the teacher becomes a skilful reader of pieces of literature, a skilled storyteller, an inspired speaker, initiator and participant of interaction, the organizer of educational information exchange, the facilitator of independent cognitive activity in the educational process. Modern teacher's pedagogical skilful speech, his perfect verbal and non-verbal image helps to create a lively process of conscious creative mastery of knowledge by the pupils, to activate their cognitive-thinking activity.

Key words: speech, speech mastery, teacher, primary school teacher, Ivan Ohiienko, Concept of NUS, language and literary education field.

Отримано: 16.10.2019 р.